

Arja Konttila

PsT, tutkija, projektipäällikkö, Kriminaalihuollon tukisäätiö

Mikko Aaltonen

VTT, yliopistotutkija, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Helsingin yliopisto

Sasu Tyni

HTT, tutkijatohtori, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Helsingin yliopisto

VÄKIVALTARIKOLLISETN OMA-OHJELMAN
TEHOKKUUDEN JA VAIKUTTAVUUDEN
ARVIOINTI UUSINTARIKOLLI SUUDEN
NÄKÖKULMASTA: ANALYYSI OMA-
OHJELMAN SUORITANEIDEN JA
KESKEYTTÄNEIDEN
VÄKIVALTARIKOLLISETN
UUSINTARIKOLLI SUUDESTA

EDILEX

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Vakavaa väkivaltaa tehneiden kuntouttaminen	2
2.1	Kuntouttamisen teoreettisen taustan kehittyminen	2
2.2	Tutkimustuloksia, ja meta-analyyseja väkivaltarikollisten kuntoutusohjelmien toimivuudesta	4
3	Omaehtoisen muutoksen ohjelma (OMA)	6
3.1	OMA-ohjelman teoreettinen tausta	6
3.2	OMA-ohjelman sisältö ja toteutus	9
3.3	Amerikkalaisen ja suomalaisen OMA-ohjelman keskeisiä eroja	10
3.4	Aikaisempia tutkimuksia OMA-ohjelman vaikuttavuudesta	11
4	Tutkimuksen tavoitteet	12
4.1	Tutkimuskysymykset	13
5	Aineisto ja menetelmät	13
6	Tulokset	15
7	Tulosten yhteenvedoa ja johtopäätökset	18
	Lähteet	20

1 Johdanto

Väkivaltarikollisuuden aiheuttamiin kustannuksiin ja erilaisiin ongelmiin nähden on tehty yllättävän vähän luotettavia tutkimuksia ei-seksuaalirikoksiin syyllistyneiden korkean riskin väkivaltarikollisten kuntoutusohjelmista, kun verrataan esimerkiksi seksuaalirikollisista tehtyihin kuntouttamistutkimuksiin. Rikosseuraamuslaitoksen yhtenä tavoitteena on huolehtia osaltaan yhteiskunnan turvallisuudesta pitämällä yllä turvallista seuraamusten täytäntöönpanojärjestelmää sekä myötävaikuttaa uusintarikollisuuden vähentämiseen.¹ Vankilaan palaamisen ennuste etenkin moninkertaisilla vankeusvangeilla, jotka on tuomittu väkivaltarikoksista, on varsin korkea. Kaikista vuonna 2011 vapautuneista vankeusvangeista noin 60 % syyllistyi uusiin rikoksiin viiden seurantavuoden aikana. Vankeuskertaisuuden kasvaessa kahdesta yli viiden uusiminen kasvoi vastaavasti 59 prosentista 75 prosenttiin, kun se ensimmäistä kertaa vankilassa olevilla oli 41 %.² Väkivaltarikollisten osuus vankeusvangeista on suurin ja sen määrä on tällä hetkellä 38 %³, joten väkivaltarikollisten kuntoutta-

¹ Rikosseuraamuslaitos 2018, ks. <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos/arvot.html>.

² Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2016, s. 42.

³ Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2016, s. 15.

minen ja saaminen takaisin yhteiskunnan jäseneksi vaikuttaa olennaisesti myös uusintarikollisuuden vähenemiseen.

Tässä tutkimuksessa selvitetään vakaviin väkivaltarikoksiin syyllistyneiden kuntouttamisessa käytettävän Omaehtoisen muutoksen ohjelman (OMA) yhteyttä uusintarikollisuuteen verrokkiryhmään verrattuna sekä perehdytään sen teoreettiseen taustaan myös uusimpien teoreettisten viitekehysten pohjalta. Suomalainen OMA-ohjelma on ollut käytössä vankeinhoidossa vuodesta 2001 lähtien ja se pohjautuu alun perin Yhdysvalloissa kehitettyyn ohjelmaan *Cognitive Self Change*, jonka teoreettista taustaa, implementointia ja vaikuttavuutta käsittelevä teos on julkaistu viime vuonna.⁴ Tämä ohjelma on käytössä monilla alueilla Pohjois-Amerikassa, Euroopassa ja Australiassa. Ohjelman tavoitteena on vähentää väkivaltarikoksista tuomittujen vankien taipumusta väkivaltaiseen käyttäytymiseen vaikuttamalla niihin yhteiskunnanvastaisiin ajattelutapoihin, jotka saavat rikoksenteelijät käyttäytymään väkivaltaisesti sekä ottamalla kohteeksi kunkin yksilön dynaamiset väkivallan riskitekijät. Suomalainen OMA-ohjelma on ryhmämuotoinen, 6–8 kuukautta kestävä kuntoutusohjelma, joka kuuluu Rikosseuraamuslaitoksen pitkäkestoisiin akkreditoituihin ohjelmiin. Se on tarkoitettu aikuisille, erityisesti 25–50-vuotiaille väkivaltarikollisille, joilla on toistuvaa väkivaltaista käyttäytymistä ja rikoksen uusimisriski vähintään keskikorkea. Ohjelmaan ei oteta mukaan seksuaalirikollisia eikä lähisuhdeväkivaltaan syyllistyneitä tai sellaisia, jotka pääsääntöisesti syyllistyvät väkivaltaan keinona saada jotain, kuten ryöstöistä tuomitut.

Ensimmäisessä suomalaista OMA-ohjelmaa koskevassa vaikutustutkimuksessa⁵ aineistona oli kaikki OMA-ohjelman vuosina 2001–2006 suorittaneet vangit, jotka vapautuivat ennen vuotta 2008. Nykyisen tutkimuksen aineisto on huomattavasti laajempi, sillä mukana ovat kaikki OMA-ohjelman läpikäyneet vangit, jotka ovat ehtineet vapautua viimeistään vuonna 2015. Molemmissa tutkimuksissa uusintarikollisuudella eli residivismillä tarkoitettiin aitoa uusintarikollisuutta, joka määriteltiin seuraavasti: vapautumisen jälkeen on tehty uusi rikos, josta seurasi uusi lainvoimainen ehdoton vankeusrangaistus tai yhdyskuntapalvelu. Viimekertaisen tutkimuksen jälkeen ohjelman toteuttamista kehitettiin ja vankien ohjelmaan valitsemiselle määriteltiin selkeämmät kriteerit, jotta kaikki valittavat osallistujat olisivat vähintään keskikorkean uusintariskin omaavia. Laajemminkin edellä mainitun vaikutustutkimuksen myötä ohjelman implementointia on kehitetty erityisesti ottaen huomioon myös vankien vahvuuksia heidän vapautuessaan yhteiskuntaan. Muutosten myötä laadittiin uusi päivitetty käsikirja.⁶

2 Vakavaa väkivaltaa tehneiden kuntouttaminen

2.1 Kuntouttamisen teoreettisen taustan kehittyminen

Väkivaltarikoksiin syyllistyneiden, kuten yleensäkin rikoksenteelijöiden kuntouttamisen periaatteet ja käytännöt ovat kehittyneet huomattavasti 2000-luvun alkupuolelta nykypäiviin. Niin sanotuista *What works* -tutkimuksista on siirrytty yhä enemmän selvittämään, millä tavoin muutos toimii, mikä toimii kenellekin ja millaisissa oloissa ja mikä saa elämään yhteiskunnassa ilman että tekee rikoksia.⁷ OMA-ohjelmaa on toteutettu Suomessa

⁴ *Bush – Harris – Parker* 2016.

⁵ *Konttila – Tyni* 2011.

⁶ Rikosseuraamuslaitoksen käsikirja 1A/2012.

⁷ Ks. esim. *Lösel – Schmucker*, 2005, s. 117.

vuodesta 2001 lähtien ja myös sen toteuttamista on kehitetty eri tavoin. Kuntouttamisen keskeisenä perusmallina pidetään kuitenkin edelleen RNR-mallia (Risk-Need-Responsivity Model).⁸ Tosin itse RNR-mallikin on täsmentynyt ja suurin muutos on tapahtunut vastavuusperiaatteessa (responsivity)⁹, joka tarkoittaa sitä, että paras vaste saadaan, kun tekijään liittyvät vahvuudet, oppimistyyli, motivaatio ja demograafiset tekijät sovitetaan käytettävään interventioon. Mallin keskeisiin periaatteisiin nojautuu pääosin myös OMA-ohjelmaan valinta ja ohjelman toteuttaminen.

Aiemmin hallinneiden riskisuuntautuneiden lähestymistapojen¹⁰ nähdään olevan liian kapea-alaisia ja niitä täydentämään on tullut etenkin rikoksista irrottautumista koskevan tutkimuksen eli desistanssitutkimuksen kehittymisen myötä vahvuusperusteisia lähestymistapoja, kuten Good Lives Model (GLM).¹¹ Näissä ohjelmissa otetaan paremmin huomioon henkilökohtaiset mielenkiinnon kohteet kuntoutussuunnitelmia laadittaessa ja pyritään selvittämään psykologiset ja sosiaaliset kyvykkyydet, jotka auttavat rikosentekijää toteuttamaan ”hyvän elämän suunnitelman” vaikka myös samalla kiinnitetään huomiota uusintarikoksen riskin vähenemiseen.¹² GLM:n mukaan edistämällä hyvien tavoitteiden (primary goods) saavuttamista voidaan todennäköisesti automaattisesti vaikuttaa dynaamisiin riskitekijöihin, ts. vähentää tai poistaa kokonaan rikoksen tekemisen tarve. Näitä uusia painotuksia on pyritty lisäämään myös OMA-ohjelman toteutuksessa ja muutamia asioita ehdittiin kirjata myös päivitettyyn käsikirjaan.

Entisten rikollisten irrottautumisessa rikosten tekemisestä ja rikollisen uran lopettamisessa on todettu olevan ratkaisevassa asemassa etenkin itsensä (todellisen minän) löytäminen ja ymmärtäminen, voimaantumisen ja tunne siitä, että pystyy vaikuttamaan tulevaisuuteensa ja saavuttamaan omat tulevaisuuden suunnitelmat.¹³ Tällaisen optimistisuuden ja luottamuksen saavuttamisessa on puolestaan tärkeä osuus toisella henkilöllä, joka on ilmaissut sen hänelle ja luonut siten uskoa hänen kykyihinsä. Ulkopuolisen vahvistuksen kautta yksilö voi sisäistää omanarvontuntonsa ja luottamuksen mahdollisuuteensa vaikuttaa omaan tulevaisuuteen. Vankilan ohjelmiin osallistuneet ovat antaneet aikaisemmissa tutkimuksissa palautetta, että vankilassa suoritetuista ohjelmista ei ole niinkään ollut hyötyä vankilan ulkopuolella, muuttuvassa yhteiskunnassa.¹⁴ Edellä mainituista syistä näiden jälkimmäisten lähestymistapojen on nähty myös paremmin motivoivan rikosentekijää toteuttamaan myönteiset tulevaisuuden suunnitelmansa. Lisäksi niissä otetaan paremmin huomioon ympäröivä yhteiskunta, mikä taas on tärkeää ajateltaessa etenkin moninkertaisia väkivaltarikollisia.

Kolmantena ja uusimpana suuntauksena voidaan vielä tuoda mukaan restoratiivinen näkökulma, joka voi tehostaa kuntoutuksen toimivuutta vankilassa.¹⁵ Keskeisiä restoratiivisia arvoja ovat mm. kunnioitus, empatia, luottamuksellisuus, osallisuus, turvallisuus, aito dialogi, hyvät ihmissuhteet, vastuunotto ja korjaaminen. Näiden perusteltujen arvojen toteuttamisen pitäisi olla kaikkien vankilassa toteutettavien ohjelmien taustalla. Käytännössä tämä tarkoittaa kuntoutusohjelmien toteuttamisen kannalta mm. seuraavia asioita:¹⁶

⁸ Andrews – Bonta – Hoge 1990.

⁹ Bonta – Andrews 2007; Tyni 2015.

¹⁰ Andrews – Bonta 2010; McGuire – Priestley 1995.

¹¹ Ks. esim. Ward 2010; Ward – Maruna 2007.

¹² Fortune – Polaschek – Ward 2014; Ward – Maruna 2007.

¹³ Maruna 2001, s. 95–147.

¹⁴ Ks. esim. Ward ym., 2006.

¹⁵ Ks. esim. Dhama ym. 2009; Restorative Justice Council 2016.

¹⁶ Ks. esim. Dhama ym. 2009.

- Autetaan vankeja ottamaan vastuuta käyttäytymisestään, tunnistamaan aiheuttamansa seuraukset, kehittämään tietoisuutta uhrien tarpeista ja luomaan mahdollisuuksia uhrien/omaisten sekä yhteisön hyvittämiseen. OMA-ohjelman toteuttamisessa tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että viimeistään uuden ajattelun pohtimisen yhteydessä informoidaan restoratiivisuudesta yleensä ja etenkin sen yhdestä menetelmästä, jälkisoittelusta sekä annetaan mahdollisuus siihen osallistumiseen, mikäli uhri tai omainen on valmis kohtaamaan tekijän ja käymään restoratiivista dialogia. Vuodesta 2014 lähtien tätä näkökulmaa on hyödynnetty muutamissa OMA-ryhmissä.
- Vahvistetaan kumppanuutta vankilan ja yhteiskunnan välillä niin että yhteiskunta tietää vankilan tekemästä työstä vangin hyväksi ja voi auttaa vapautuvan vangin yhteiskuntaan uudelleen orientoitumisessa, sijoittumisessa ja perhesuhteiden ylläpitämisessä.
- Luodaan humanimpi vankilakulttuuri, joka tarkoittaa mm. turvallisuuden tunteen lisäämistä, mahdollisuuksien antamista itsensä muuttamiseen, kun voi käyttää rangaistusaikaa hyödyllisesti, edistetään vankien ja henkilökunnan välistä positiivista vuorovaikutusta sekä käytetään konfliktien ratkaisussa vaihtoehtoisia ratkaisukeinoja – ei pelkästään rankaisuun perustuvia. Vankilan kulttuuri on perinteisesti hyvin hierarkkinen ja rankaisukeskeinen, mutta jos ohjelmia toteutetaan vankilan osastolla, jossa noudatetaan restoratiivisia arvoja ja periaatteita, vaikutukset voivat olla paljon pitkäkestoisempia. Ohjelmien toteuttamista voi siis tehostaa avoimessa, luottamuksellisessa ja turvallisessa restoratiivisessa ympäristössä. Lisäksi läheisten ihmissuhteiden ylläpitäminen ja edistäminen edistävät tunnetusti suoraan myös siviilissä selviytymistä.

2.2 Tutkimustuloksia, ja meta-analyyseja väkivaltarikollisten kuntoutusohjelmien toimivuudesta

Monien meta-analyysien mukaan rikoksiin syyllistyneiden kuntouttamisella voidaan vähentää uusintarikollisuutta, kun ohjelma toteutetaan huolella.¹⁷ Etenkin *What works -periaatteita (Riski-tarve-vastaavuus-ohjelman integriteetti)* noudattavien kognitiivis-behavioraalisten ohjelmien suorittamisen seurauksena uusintarikollisuuden on osoitettu vähentyneen jopa 20–30 %.¹⁸ Tulokset ovat kuitenkin olleet hyvin vaihtelevia. Tarveperiaatteen mukaan kuntoutus on tehokkaampaa, jos se kohdistuu väkivaltaan syyllistyneen rikollista käyttäytymistä ennustaviin kriminogeenisiin tarpeisiin eli dynaamisiin riskitekijöihin. Näitä ovat mm. rikosmyönteiset ja väkivaltaisuutta suosivat asenteet, rikollinen seura, päihteiden käyttö, lyhytjännitteisyys ja heikko impulssikontrolli, negatiiviset tunteet (mm. viha), väkivaltafantasiat, heikosti kehittynyt tunne-elämä, kognitiiviset vääristymät sekä puutteelliset kognitiiviset taidot ja vaikeudet yhteiskunnassa toimimisessa.¹⁹ Väkivaltarikoksiin syyllistyneet ovat kuitenkin varsin heterogeeninen joukko. Toisten tutkimusten mukaan muutokset väkivaltaan yhteydessä olevissa dynaamisissa riskitekijöissä (mittaukset tehty ohjelman alussa ja lopussa) vähentävät residivismiä, kun taas toisten tutkimusten mukaan muutokset eivät vaikuta residivismiä vähentävästi. Esimerkiksi Dowden, Blanchette ja Serin (1999) osoittivat sosiaalisuutta edistävän muutoksen, joka liittyi mm. vihaan ja sen hallinnan paranemi-

¹⁷ Ks. esim. Dowden – Andrews, 2000; Landenberger – Lipsey, 2005; Lipsey – Cullen, 2007; Lösel – Schmucker, 2005.

¹⁸ Bonta – Andrews 2007; McGuire 2003; McGuire 2002.

¹⁹ Andrews ym. 1990; Beck 2000; Howells ym. 2004; Howells – Watt – Hall – Baldwin 1997; Ross – Fabiano 1985; Serin – Preston 2001.

seen (state anger ja anger self-competence), olevan merkitsevästi yhteydessä vähentyneeseen yleiseen uusimiseen ja väkivaltauusimiseen.

Serin, Gobeil ja Preston (2009) vertailivat *Persistently violent offender* (PVO) -ohjelman suorittaneita (N=70) vastaaviin väkivaltarikollisiin, jotka suorittivat vaihtoehtoisen ohjelman (*Anger and Emotion Management program*, N₁=33, N₂=105) sekä niihin, jotka eivät onnistuneet suorittamaan kumpaakaan ohjelmaa (N=48). Tutkijat arvioivat ohjelman suorittaneita laajalla kyselypatteristolla, jonka avulla selvitettiin vihan hallintaa, aggressiivisuutta, vihamielisyyttä, impulsiivisuutta ja empatiaa. Tulokset olivat oikeansuuntaisia, mutta erot alkumittauksiin eivät olleet tilastollisesti merkitseviä. Viiden vuoden seuranta-aikana uuden rikoksen vuoksi vankilaan palanneiden määrä ei myöskään eronnut ryhmien välillä. Yhdeksi mahdolliseksi syyksi PVO-ohjelman vaikuttamattomuuteen tutkijat esittivät ohjelman suorittaneiden vähäistä määrää.

Polaschek (2011) tutki uusiseelantilaisen vankilan osastolla (The Rimutaka Violence Prevention Unit, RVPU) toteutetun ohjelman vaikutusta uusintarikollisuuteen noudattaen tehokkaan ohjelman periaatteita.²⁰ Ohjelma käsitti 330 tuntia istuntoja ja kesti yli 28 viikkoa. Keskeisenä ohjelman sisältönä olivat yksilöllisten riskitekijöiden tunnistaminen, rikosmyönteinen ajattelu, mielen hallinta, uhriempatia, moraalinen päättely, ongelmanratkaisu, vuorovaikutustaidot ja riskinhallintasuunnitelma vapautumista varten. Tutkimukseen osallistui 112 ohjelman aloittanutta korkean ja keskikorkean riskin omaavaa miestä, joille valittiin kaltaistettu vertailuryhmä kriteereinä henkilön etninen tausta, tehty riskinarviointipistemäärä, todellinen vapautumispäivä (+/- 5 kk) sekä ikä vapautumishetkellä (+/- 5 v). Vertailuryhmä valittiin tietokannasta, joka sisälsi väkivaltarikoksista vähintään kahden vuoden tuomion saaneiden miehen tiedot (N=5000). Tulosten mukaan ohjelman suorittaneilla (n=86) korkean riskin ryhmällä väkivaltarikoksiin liittyvä residivismi oli 10 prosenttiyksikköä pienempi kuin vertailuryhmällä, mutta minkä tahansa rikoksen uusiminen oli ohjelman suorittaneilla korkean riskin omaavilla 12 prosenttiyksikköä pienempi ja vain tämä ero oli myös tilastollisesti merkitsevä. Keskimääräinen seuranta-aika oli lähes neljä vuotta. Keski- ja korkean riskin omaavilla ohjelman suorittaneilla vain väkivaltarikoksen uusiminen oli vähemmän todennäköistä kontrollereihin verrattuna. Tutkijoiden mukaan tulokset ovat lupaavia.

Erilaiset tulokset saattavat liittyä myös siihen, miten luottamuksellisen ja kunnioittavan suhteen ohjelman ohjaajat ovat onnistuneet luomaan ryhmäläisiin²¹ tai siihen, millainen ilmapiiri vankilassa vallitsee.²² Ohjelman toteuttamisen kannalta vankilan ilmapiirissä on todettu tärkeiksi seuraavat ilmapiiriin liittyvät komponentit: (a) koettu turvallisuuden tunne vankilassa, (b) vankilan henkilökunnalta ja muilta vangeilta saatu tuki sekä (c) se, kokevatko vangit vankilan ilmapiiriin edistävän terapeutista muutosta.²³

Erittäin mielenkiintoisen vaikuttavuustutkimuksen tekivät Woessner ja Schwedler (2014), jotka tutkivat terapeuttisia muutoksia väkivalta- ja seksuaalirikollisilla (n=185) psykometrisesti arvioiduissa dynaamisissa riskitekijöissä ja näiden muutosten suhdetta vankilan ilmapiiriin sekä residivismiin. Tulokset osoittivat seuraavaa:

- (1) Väkivaltarikolliset hyötyivät eniten kuntoutuksesta, joka liittyi itsehillintään ja tunteiden hallintaan (neuroottisuus, emotionaalinen epävakaus, ahdistus);
- (2) Positiivinen vankilan ilmapiiri oli yhteydessä kuntoutuksen aikaansaamiin muutoksiin dynaamisissa riskitekijöissä – lukuun ottamatta muutoksia empatiassa. Sekä

²⁰ Ks. esim. Andrews – Bonta – Wormith 2006.

²¹ Vrt. Dowden – Andrews 2004.

²² Day – Casey – Vess, – Huisy, 2012.

²³ Schalast – Redies – Collins – Stacey – Howells 2008.

(3) Yllättävää oli se, että edellä mainitut terapeutit muutokset dynaamisissa riskitekijöissä eivät olleet yhteydessä vähentyneeseen residivismiin.

Tutkijat esittävätkin johtopäätöksensä, että vankilan kuntoutusmyönteisen ilmapiirin luomiseen pitäisi kiinnittää enemmän huomiota. Myös Suomessa Henrik Linderborgin ja kumppanien (2015) tekemässä laajassa Rikosseuraamuslaitoksen laatututkimuksessa todettiin laadun kehittämisen haasteiden liittyvän henkilökunnan osaamisen ja toimipaikkakulttuurin lisäksi laajemmin koko organisaatiokulttuuriin ja johtamiskäytäntöihin niin vankiloissa kuin yhdyskuntaseuraamustoimistoissa.

Moninkertaisille korkean riskin väkivaltarikollisille, jotka varsin todennäköisesti uusivat väkivaltarikoksen vapauduttuaan elleivät saa tarvittavaa kuntoutusta, on kehitetty terapeutinen ohjelma VOTP *The Violent Offenders Therapeutic Programme*.²⁴ Ohjelma kestää 12–14 kuukautta koostuen ensin arviointi- ja motivointivaiheesta, sitten varsinaisista kuntoutusmoduuleista: elämäntavat, rikosentekemisen ymmärtäminen, ei-kriminaalinen ajattelu, uhriempatia, rikoskierre ja retkahduksen ehkäisy. Rikosentekijöitä opetetaan ymmärtämään sitä mikä saa heidät tekemään rikoksia ja sitten heille opetetaan taitoja, joiden avulla he voivat kehittää näitä taitoja tai muuttaa rikokseen johtaneita tekijöitä. Tämän ohjelman vaikuttavuudesta on saatu alustavia myönteisiä tuloksia. Ohjelman kehittäjät totesivat, että ohjelman suorittaneet uusivat rikoksen merkittävästi harvemmin kuin ne kontrolliryhmän jäsenet, jotka eivät olleet suorittaneet ohjelmaa.

3 Omaehtoisen muutoksen ohjelma (OMA)

3.1 OMA-ohjelman teoreettinen tausta

RNR-mallin *riskin* periaatteen mukaisesti OMA-ohjelmaan valitaan haastattelun perusteella tiettyjen kriteerien mukaan vähintään keskikorkean uusimisriski-pistemäärän saavia vankeja.²⁵ Staattisiin muuttujiin kuuluvat mm. (1) aikaisempien väkivaltarikosten määrä (vähintään 2 tai 3 väkivaltarikosta riippuen rikoksen vakavuudesta), (2) nykyinen ikä ja (3) ikä, jolloin henkilö on tuomittu ensimmäisestä väkivaltarikoksesta, (4) väkivaltainen käyttäytyminen lapsuudesta nykyhetkeen, sekä (5) ehdonalaisrikkomukset. Lisäksi huomioidaan muutamia dynaamisia muuttujia. *Tarveperiaatteen* mukaisesti²⁶ ohjelmalla pyritään vaikuttamaan keskeisiin kriminogeenisiin tarpeisiin: (1) kyvyttömyyteen hahmottaa omaa väkivaltaista käyttäytymistä, (2) rikoksia tehneen henkilön omaksumiin yhteiskunnan vastaisiin ja väkivaltaisiin ajattelumalleihin, (3) tunteiden hallintaongelmiin sekä (4) puutteisiin sosiaalis-kognitiivisissa kyvyissä. OMA-ohjelman taustateoriassa tohtori Jack Bush korostaa arvioinneissaan sitä, että korkean riskin väkivaltarikollisilla riskitekijänä ei ole pelkästään ajattelun sisältö, vaan myös voimakas halu pitää kiinni näistä omaksumistaan asenteista.²⁷

Myös vastaavuuden periaate toteutuu OMA-ohjelmassa, sillä siinä käytetään sellaisia erityismenetelmiä, joiden on todettu vähentävän uusintarikollisuutta, kuten kognitiivis-behavioraaliseen teoriaan perustuvia erilaisia osallistavia menetelmiä. Näiden käytettävien menetelmien tulee myös vastata vankien oppimistyyliä, valmiuksia ja motivaatiota. Ohjelman integriteetti (kokonaisvaltaisuus, eheys) liittyy taustateorian selkeyteen, tavoitteiden ja

²⁴ Ware – Cieplucha – Matsuo 2011.

²⁵ OMA-ohjaajan käsikirja IA/2012.

²⁶ Andrews – Bonta 2010.

²⁷ Bush – Harris – Parker 2016, 9.

menetelmien sopusointuisuuteen sekä ohjelman toteuttamiseen käsikirjan mukaisesti. Voidaan sanoa, että tämän periaatteen pitäisi olla parantunut vuosien varrella, viimekertaisen tutkimuksemme²⁸ sekä päivitetyn käsikirjan julkaisemisen myötä, mutta koska OMA-ohjelmaa on toteutettu useissa laitoksissa, saattaa olla, että jotkut menetelmälliset työkäytännöt vaihtelevat. Lisäksi tehokkuuteen, ts. uusintarikollisuuden vähenemiseen on todettu vaikuttavan ohjelman implementointiin liittyvät kysymykset, rikoksentekijän motivaatio ja se, missä vaiheessa tuomiota hän osallistuu ohjelmaan. Myös yhteiskuntaan uudelleen integroitumiseen liittyvien valmistelujen on todettu olevan yhteydessä uusintarikollisuuden vähenemiseen.²⁹ Näihin kysymyksiin on ruvettu kiinnittämään enemmän huomiota ja – etenkin OMA-ohjelmaan valinnan yhteydessä – vangin muutosmotivaatioon.

OMA-ohjelman tavoitteena on vähentää uusintarikollisuutta muuttamalla rikoksentekijöiden väkivaltaan johtavia rikosmyönteisiä ja antisosiaalisia ajattelutapoja vaikuttamalla heidän kykyynsä ja halukkuuteensa muuttaa näitä kriminogeenisiä asenteita ja ajattelutapoja³⁰.

Rikollisen käyttäytymisen ymmärtäminen ja sen muuttaminen perustuu OMA-ohjelmassa kognitiivis-behavioraaliseen psykologiaan sekä fenomenologiseen lähestymistapaan eli erityisesti siihen, miten rikoksentekijät näkevät itsensä ja ympäröivän maailmansa. Tämä vankien kokemusmaailma vaikuttaa heidän käyttäytymiseensä. Niinpä intervention kohteena ovat tietoisesti omaksutut kriminogeeniset, rikosmyönteiset asenteet, joihin he ovat yleensä voimakkaasti sitoutuneet.³¹ Väkivallantekijät näkevät itsensä helposti uhreina ja syyttävät muita rikoksistaan (uhriajattelu) tai he voivat nähdä itsensä esimerkiksi muita parempina ja sääntöjen ulkopuolella olevina kansalaisina (”saan tehdä mitä haluan”). Useilla väkivallantekijöillä on myös vaikeuksia asettua toisen asemaan ja nähdä muille aiheuttamaansa vahinkoa (empatian puute).

Vastaavasti Polaschek ym. (2009) löysivät neljäntyyppisiä selitysmalleja tutkiessaan väkivaltaa tehneiden uskomuksia ja selityksiä väkivaltaiselle käyttäytymiselleen. Nämä perususkomukset ovat (1) ”lyö tai tule lyödyksi”, (2) ”Minä olen laki”, (3) ”Väkivalta on normaalia” ja sitä pidettiin tehokkaana tapana päästä tavoitteisiin sekä (4) ”Ylireagoi, vaikka ei ollut tarkoitus”. Ensimmäisessä selitysmallissa väkivalta nähdään välttämättömäksi itsen tai minän uhan puolustamiseksi, kun taas toisessa perususkomukseen pohjautuvassa selitysmallissa käytetään väkivaltaa oman ryhmän, jengin tai läheisten puolustamiseksi. Viimeisessä selitysmallissa on nähtävissä ongelmia oman käyttäytymisen kontrolloinnissa. Henning ja Frueh (1996) esittävät kognitiivisten ajatteluvirheiden vahvistavan rikollista elämäntyyliä myös silloin, kun vähätellään prososiaalisia toimintoja sekä kielletään täydellisesti vastuunotto omasta käyttäytymisestä.

Johonkin edellä mainittuun ajattelumalliin turvautumalla väkivallantekijä voi ikään kuin oikeuttaa väkivaltaisen tekonsa ristiriitatilanteessa. Avain rikokseen syyllistyneen käyttäytymisen ymmärtämiseksi on Bushin ym. (2016) mukaan hänen oma sisäinen kokemusmaailmansa (Kuva 1) eli se, miten henkilö ajattelee vaikuttaa osaltaan siihen, mitä hän tuntee ja miten hän käyttäytyy. Jossain tietyssä tilanteessa oleviin ajatuksiin puolestaan vaikuttavat jo aikaisemmin muotoutuneet ja pysyvemmän luonteiset asenteet ja uskomukset, jotka eivät niin helposti muutu tilanteesta toiseen. Spesifeistä ajatuksista, perusasenteista ja -uskomuksista muodostuu tietynlainen kognitiivinen rakenne. Kognitioiden lisäksi malliin sisältyvät tunteet ja havainnot, jotka ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Havaitulle tapahtumalle kognitiot antavat käsitteellisen viitekehyksen sen tulkitsemiseksi, kun taas tunteet

²⁸ Konttila – Tyni 2011.

²⁹ Clarke – Simmonds – Wydall 2004.

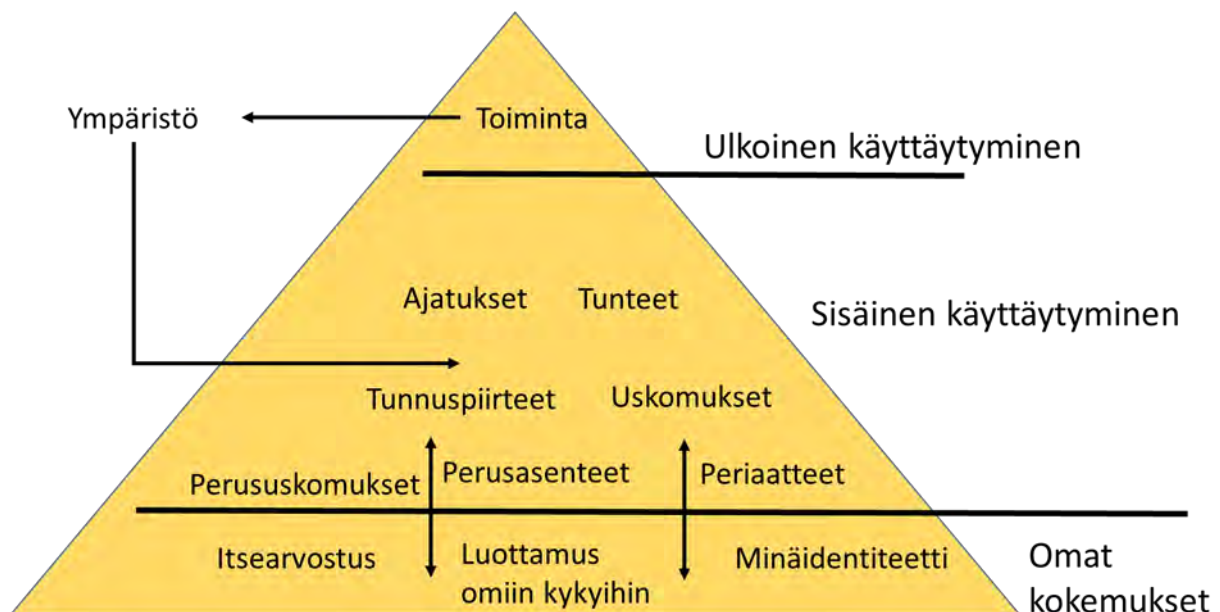
³⁰ Ks. OMA-ohjaajan käsikirja 2012; Bush – Harris – Parker 2016, s. 8–9.

³¹ Bush – Harris – Parker 2016, s. 2, 8, 31–32.

määräävät tapahtumaan liitettävän energian. Kognitioiden ja tunteiden rakenne antaa merkityksen ja suunnan ulkoiselle käyttäytymiselle. Näin ollen myös väkivaltaisen käyttäytymisen tavoitteet ja motiivit ovat yhteydessä siihen, miten henkilö tulkitsee tilanteen, jossa hän toimii, ts. mitä hän ajattelee ja tuntee siinä erityisessä tilanteessa.

Kuviossa 1 pyramidin pohjalla on kokemus itsestä, joka on yhteydessä kognition perustaan, uskomuksiin, asenteisiin ja henkilökohtaisiin periaatteisiin. Kokemukseen itsestä vaikuttavat itsearvostus, luottamus omiin kykyihin (pystyvyyden tunne) sekä minäidentiteetti. Jotta voi kokea itsensä positiivisesti, ihminen yleensä tekee sitä, mikä lisää itsearvostusta ja luottamusta omiin kykyihin. Tämä malli kuvaa dynaamista prosessia, jossa kognitio (tietoinen kokemus ajattelusta) toimii välittäjänä itsen ja käyttäytymisen välillä.

Fenomenologiseen taustateoriaan pohjautuen henkilökohtaista subjektiivista kokemusta voidaan Bushin ja kumppanien (2016) mukaan tutkia objektiivisesti: (1) Rikoksenteijää pyydetään selittämään, mitä hän ajattelee ja tuntee tietyissä tilanteissa sekä (2) rikoksenteijää opetetaan olemaan objektiivinen oman subjektiivisen kokemuksensa havainnoitsija ja kertomaan kokemuksestaan.

Kuva 1. Kognitioihin, tunteisiin ja motivaatioon perustuva muutosmalli.³²

Kuva 1 tarjoaa vahvan teoreettisen pohjan arvioida muutoksia, jotka perustuvat henkilön kognitioihin, tunteisiin ja motivaatioon. Mallin mukaisesti tutkijat³³ esittävät seuraavat johtopäätökset:

1. Rikoksenteijät ovat tarkoituksellisesti sitoutuneet tekemiinsä rikoksiin johtaviin ajatuksiin, ajattelutapoihin ja haluavat ylläpitää niitä.³⁴
2. Rikollinen käyttäytyminen ja sen seuraukset vahvistavat rikolliseen käyttäytymiseen johtavia asenteita – etenkin menestyksellinen rikoskäyttäytyminen. Rankaisu puolestaan vahvistaa rikoksenteijän kokemusta uhattuna olemisesta, mikä taas (hänen mielestään) oikeuttaa häntä vastustamaan viranomaisia.

³² Bush – Harris – Parker 2016, s. 86.

³³ Bush – Harris – Parker 2016.

³⁴ Myös Beckin (2000) mukaan väkivaltaisesti käyttäytyvillä henkilöillä on yhteiskuntavastaisia käsityksiä ja uskomuksia, joiden kautta he tulkitsevat ympäristöään. Samalla heille muodostuu mekanismi, jonka avulla he välttyvät väkivaltaisen teon aiheuttamalta syyllisyydeltä ja ahdistukselta.

3. Väkivaltarikolliset näkevät muiden ihmisten yritykset saada heidät muuttumaan uhkina heidän persoonallisuudelleen ja itsenäisyydelleen.
4. Muut ihmiset eivät voi muuttaa rikoksenteekijöiden asenteita ja ajattelutapoja, vain he itse ovat siinä asemassa, että voivat niitä muuttaa.

Kuntoutuksessa muutos tulee viestittää väkivaltarikolliselle siten, että muutos uusine ajattelutapoineen on merkityksellinen ja uskottava – eikä uhkaa hänen autonomiaansa ja toimijuuttaan ihmisenä. Siten kuntoutusprosessi kohdistuu rikokseen johtaviin asenteisiin, mutta tämä ei yleensä suoraan muuta tekijää eikä hänen asenteitaan. Sen sijaan henkilölle selkeästi ja avoimesti opetetaan, kuinka hän voi muuttaa itseään. Bushin ja kumppanien (2016) mukaan tämä malli ei sulje pois RNR-ajattelua, vaan keskittyy kuvaamaan tuon rakenteen sisältöjä ja toimii jonkinlaisena sillanrakentajana. Sekä ”What works”-koulukunnan ja ”desistanssi”-koulukunnan tutkijat korostavat ajattelussaan persoonallista toimijuutta.³⁵ Muutoksen keskiössä on ihminen itse.

3.2 OMA-ohjelman sisältö ja toteutus

Keskeisenä tarkastelun kohteena OMA-ohjelmassa on väkivaltaan johtaneen tilanteen kokemus, ts. ne ajatukset, tunteet, asenteet, elämää ohjaavat periaatteet ja säännöt, jotka ovat yhteydessä väkivaltarikoksen tekemiseen. Ohjelmassa opetetaan ryhmäläisiä objektiivisesti havainnoimaan heidän sisäistä maailmaansa, jotta he tunnistaisivat sisäisen kokemuksen ja ulkoisen käyttäytymisen välisen yhteyden³⁶. Heille opetetaan myös uusia ajattelutapoja, jotka eivät johda väkivaltaan, mutta säilyttävät kuitenkin itsearvostuksen ja itseluottamuksen tunteen. Tämän jälkeen ryhmäläisiä haastetaan harjoittelemaan uutta ajatteluaan todellisissa elämäntilanteissa, kunnes ovat hyviä siinä. Kirjassaan Bush ym. (2016) korostavat ryhmään tuleville, että heille opetetaan ohjelman aikana taitoja, joiden avulla he voivat muuttaa käyttäytymistään, jos haluavat – lopullisen päätöksen he tekevät itse. Uusien ajattelutapojen oppimisen kautta he voivat lisätä vaikutus- ja valinnan mahdollisuuksiaan haastavissa elämäntilanteissaan, sillä ilman näiden taitojen oppimista aiempi käyttäytyminen jatkuu suunnilleen automaattisesti samanlaisena. Ennen ryhmän aloitusta varmistetaan, että ryhmäläiset ovat valmiita uusien taitojen oppimiseen ja aidosti panostamaan opiskeluun.

Ohjelman prosessi voidaan esittää yksinkertaisesti neljän askeleen sarjana:

1. Kiinnitä huomiota ajatuksiisi ja tunteisiisi,
2. tunnista yhteys ajatustesi, tunteidesi ja väkivaltakäyttäytymisesi välillä,
3. pohdi uusia ajattelutapoja, jotka eivät johda väkivaltakäyttäytymiseen ja jotka tuntuvat hyviltä ja toimivilta käytännössä, ja
4. harjoittele uusia ajattelutapoja käytännössä, kunnes ne sujuvat hyvin.

Seuraavalle tasolle ei voi päästä ennen kuin osaa edellisen tason edellyttämät taidot. Pääperiaatteena on, että edetessään vaiheesta toiseen ryhmäläinen joutuu ottamaan yhä enemmän vastuuta omasta käyttäytymisestään tunnistessaan, miten oma ajattelu vaikuttaa käyttäytymiseen. Kolmannessa askeleessa pyritään oppimaan sellaisia taitoja, joilla yksilö voi katkaista ja hallita väkivaltaiseen käyttäytymiseen johtavia ajatusmallejaan.

Ohjelmassa ei etsitä kognitiivisia puutteita eikä tehdä tulkintoja vaan käytetään keskeisenä objektiivisena tutkimusmetodina ajatusraportteja. Ajatusraporttiin kirjataan tekijän rapor-

³⁵ Bush – Harris – Parker 2016, s. 163–166.

³⁶ Bush – Harris – Parker 2016, s. 118.

toima kokemus väkivaltatilanteesta – mitä ajatuksia, tunteita ja asenteita hänellä siinä oli (1. askel). Ajatusraporttia täydennetään askeleen edellyttämällä tavalla. Tekemällä ajatusraportteja useista väkivaltatilanteista tekijä oppii olemaan kokemuksensa objektiivinen havainnoitsija ja selostaja. Yksittäisistä tilanteista muodostetaan ajattelun kaava, ts. ajattelu joka yleensä johtaa ko. henkilön väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Tuon yleisen ajattelun tilalle lähdetään pohtimaan uutta ajattelua, joka ei johtaisi väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Neljännellä askeleella laaditaan väkivaltaan sortumista estävä suunnitelma ja harjoitellaan uutta ajattelua ryhmässä, mahdollisuuksien mukaan myös rooliharjoituksissa sekä oikeissa elämäntilanteissa – etenkin riskitilanteissa, jotta nähdään toimiiko uusi ajattelu, ja voiko tekijä olla sen vuoksi tyytyväinen itseensä. Ajatusraporttien lisäksi ohjelmassa tuotetaan riskiraportteja, jotka ovat lyhyitä suullisia raportteja nykyisistä lähinnä ”vähältä piti”-tilanteista. Niissä ryhmäläinen kuvaa ajatuksensa, tunteensa, asenteensa ja uskomuksensa sekä sen, miten ne saavat hänet käyttäytymään vahingollisesti. Ohjelmaa toteutetaan sekä ryhmässä että annetaan myös yksilötehtäviä. Lisäksi noin kaksi kertaa kuukaudessa kullakin ryhmäläisellä on mahdollisuus saada yksilöohjausta, jossa käydään läpi epäselväksi jääneitä asioita, täydennetään keskeneräisiksi jääneitä raportteja ja tarkistetaan, että osallistuja on omaksunut kunkin askeleen edellyttämät taidot.

Ohjelman toteuttamisessa yksi keskeinen strategia on valintojen strategia, jota noudattamalla voidaan pienentää ryhmäläisten muutosvastarintaa.³⁷ Tämä tarkoittaa mm. sitä, että asetetaan ryhmäläisille selvät säännöt ja selkeät rajat heitä samalla kannustaen ja aktiivisesti tukien, mutta annetaan heidän itse valita, miten lopulta toimivat. Ryhmäläisen muutosmotivaatioon vaikuttaa myös ohjaajien sitoutuneisuus ja kiinnostuksen aitous ryhmäläisen prosessia kohtaan sekä se, kokeeko hän tulevansa kuulluksi.³⁸

3.3 Amerikkalaisen ja suomalaisen OMA-ohjelman keskeisiä eroja

Suomessa OMA-ohjelman kesto on keskimäärin 7 kuukautta (120 h), ja ryhmä on suljettu, kun taas Yhdysvalloissa ryhmä on avoin ja ohjelman minimisuoritusajana pidetään 8 kuukautta. Lisäksi Yhdysvalloissa edellä kuvattujen askeleiden harjoittelu eli neljäs askel tapahtuu yleensä jossain yhteisössä – ei suljetun vankilan osastolla, kuten vielä Suomessa pääsääntöisesti. Bush korostaakin neljännen askeleen merkitystä ja siksi siihen panostetaankin Yhdysvalloissa enemmän kuin Suomessa; esimerkiksi ryhmäläisillä on enemmän mahdollisuuksia harjoitella uutta ajattelua käytännössä, oikeissa elämäntilanteissa. Taitojen säilyttämiseksi suositellaan ryhmän jälkeen ns. jatkoryhmää, joka voisi kokoontua kerran kuukaudessa.³⁹ Jatkoryhmien pääsisältönä ovat riskiraportit, joita ryhmässä käydään läpi ja kertaillaan samalla askeleita ja uuden ajattelun omaksumista. Jatkoryhmiä on Suomessa ollut hyvin satunnaisesti, joka on hyvä huomioida tuloksia arvioitaessa.

Suomessa ohjelman implementointiin, ryhmäläisten valintaan sekä heidän arviointiinsa ohjelman alussa ja lopussa kiinnitettiin enemmän huomiota Konttilan ja Tynin (2011) saamien tutkimustulosten jälkeen. Rikoksentehtävien kuntouttamisen kehittymisen myötä GLM-mallin tuomaa täydentävää näkökulmaa on pyritty huomioimaan myös OMA-ohjelman toteutuksessa. Erityisesti on ruvettu aikaisempaa enemmän kiinnittämään huomiota muutosmotivaatioon ja sen ylläpitämiseen.⁴⁰ Etenkin ohjelman toteuttamisen viimeisellä eli neljännellä askeleella pyritään löytämään myös positiivisia syitä (esim. koulutus,

³⁷ OMA-ohjaajan käsikirja 1A/2012, s. 149; *Bush – Harris – Parker* 2016, s.109–115.

³⁸ *Bush – Harris – Parker* 2016, s. 140.

³⁹ *Bush – Parker*, s. 87.

http://cognitiveselfchange.com/Cognitive_Self_Change/Resources_files/CSC%20Manual%202014.pdf

⁴⁰ Ks. esim. OMA-ohjaajan käsikirja 1A/2012, s. 183.

työ, perhe) irrottautua rikollisuudesta, ei siis ainoastaan vahvisteta kykyjä irrottautua väkivaltarikosten tekemisestä ja tuijoteta pelkästään kriminogeenisia tarpeita. Ohjelman viimeisessä vaiheessa kiinnitetään sen sijaan huomiota myös niihin tarpeisiin ja tavoitteisiin, joita rikokseen syyllistynyt pitää tärkeänä tulevaisuutensa ja yhteiskuntaan integroitumisensa kannalta.

3.4 Aikaisempia tutkimuksia OMA-ohjelman vaikuttavuudesta

Bushin ja kumppanien mukaan (2016) *Cognitive Self Change* eli suomalaisittain OMA-ohjelmasta on tehty kaksi vertaisarvioitua vaikuttavuustutkimusta. Hennings ja Frueh (1996) tutkivat OMA-ohjelman vaikuttavuutta uusintarikollisuuteen Yhdysvalloissa. Tutkimuskohteena oli tietystä vermontilaisesta vankilasta vuosina 1988–1994 vapautuneet vangit, jotka olivat suorittaneet OMA-ohjelman (n=55). Kontrolliryhmään kuului yhteensä 141 vankia, jotka olivat samoihin aikoihin suorittaneet vähintään puolen vuoden tuomion samassa vankilassa ja vapautuneet tuona aikana mutta eivät olleet suorittaneet OMA-ohjelmaa. Koska osallistujia ei valittu satunnaisesti, selvitettiin kontrolliryhmän ja koeryhmän välisiä eroja. Ryhmien välillä ei ollut eroja seuraavissa muuttujissa: (1) ikä ensimmäisen rikoksen tekohetkellä, (2) aikaisempien (vakavampien) aikuisena tehtyjen rikosten määrä, (3) päihdekuntoutuksen tarve, (4) suoritettu osuus tarkastelun kohteena olleesta tuomiosta ja (5) vapautumisikä. Sen sijaan ohjelmaan osallistuneilla vankilassa oloaika oli keskimäärin 9 kuukautta pidempi kuin kontrolliryhmällä. Lisäksi heidän rikoshistoriassaan oli todennäköisemmin tuomio väkivaltarikoksesta kuin vertailuryhmällä ja vähemmän todennäköisemmin tuomio omaisuusrikoksesta. Rikoksen uusimisen vertailua varten otettiin ensin mukaan ne, joilla oli mahdollisuus vapautua kahden vuoden kuluessa (koeryhmä n=28; kontrolliryhmä n=96). Tutkimuksessa rikoksen uusimiseksi katsottiin uusi rikossyyte tai vapautumisehtojen rikkominen. Ohjelman käyneistä puolet (n=14) sai uuden syytteen rikoksesta vapautumisen jälkeen, kun taas vastaava luku kontrolliryhmässä oli 70,8 % (n=68). Näin ollen kuntouttaminen vähensi uusintarikollisuutta yli 20 prosenttiyksikköä, joka oli tilastollisesti merkitsevä ($p < .05$). Ohjelmaan osallistuneiden väkivaltarikollisten (n=55) rikoksenuusimisaste (46 %) oli alhaisempi kuin kontrolliryhmän (n=141; 75 %) vielä kolme vuotta vapautumisen jälkeen (Taulukko 1).

Taulukko 1. OMA-ohjelmaan osallistuneiden uusimisprosentit kontrolliryhmään verrattuna⁴¹

Seuranta-aika	Koeryhmä (n=55) %	Kontrolliryhmä (n=141) %	Prosenttiyksikköjen välinen erotus
1. vuosi	25	46	21
2. vuosi	38	67	29
3. vuosi	46	75	29

Edelleen Coxin regressioanalyysin mukaan OMA-ohjelmaan osallistuminen ennusti pidempää selviytymistä vapaudessa ($p < .05$) ja se oli yhteydessä 42 prosenttiyksikköä pienempään uusimisriskiin vapautumisen jälkeen.

⁴¹ Hennings – Frueh 1996.

Baro (1999) tutki ohjelman vaikutusta vankilakäyttäytymiseen ja totesi ohjelman käymisen vähentäneen merkittävästi pahoinpitelyjä sekä sääntöjen rikkomista vankilassa. Suomessa Helena Timonen kuvasi OMA-ohjelmaa käsittelevässä väitöstutkimuksessaan (2009) seitsemän väkivaltarikollisen vangin elämäntarinoita, heidän muutosprosessejaan sekä OMA-ohjelman osuutta näissä prosesseissa. Jokainen oli kokenut saaneensa uusia ajattelutapoja ja asenteita. Uusien ajattelutapojen ja asenteiden myötä elämään tuli uutta positiivisuutta – ”ei ole enää aina niin negatiivinen kuin ennen, miettii enemmän ennen kuin tekee.” Lisäksi haastateltavat kertoivat oppineensa mm. seurausajattelua, tuntemaan itseä ja tunnistamaan omaa ajattelua, joka johtaa väkivaltaan sekä hyödyntämään opittua myös käytännössä. Konttilan ja Tynin tutkimuksen (2011) OMA-ohjelman välittömiä vaikutuksia käsittelevässä osuudessa todettiin selvimmät vaikutukset tunteiden säätelyssä, minäkuvassa ja vuoro-vaikutuksen paranemisessa – osa näihin liittyvistä muuttujista oli tilastollisesti merkitseviä.

Hanna Mäki-Tuuri⁴² on haastatellut pro gradu -työtään varten muutamaa OMA-ohjelman suorittanutta sekä kahta ohjelman keskeyttäneitä. Haastatteluissa tuli selvästi esiin se, että vaikka OMA-ohjelma olisi onnistunut ja hyvä kokemus, se yksin ei vielä takaa rikoksetonta elämää. Kiinnostavaa on se, että koherenssi näyttäisi liittyvän siihen, miten hyvin perusasiat, kuten asunto, toimeentulo, omien vahvuuksien tunnistaminen ja päihdeongelman hallinta, ovat vapautuessa kunnossa. Mäki-Tuurin saamien tulosten mukaan vankilahierarkiasta johtuva painostus voi aineiston mukaan olla syynä ohjelman keskeyttämiselle, jolloin käytännön tasolla vangit päättävät ryhmän kokoonpanon. Vankilahierarkiaan liittyvät seikat voivat aiheuttaa myös sen, että ryhmän sisäinen luottamus ei toimi. Tämä voi haastateltujen mukaan johtaa siihen, että ryhmässä ei uskalleta puhua avoimesti käsiteltävänä olevista asioista, mikä puolestaan ei edesauta ohjelman tavoitteiden toteutumista. Toisaalta onnistuessaan ryhmän ilmapiiri on tarjonnut aineiston mukaan vertaistukea sekä konkreettisia vinkkejä haasteellisten tilanteiden hallitsemiseen.

4 Tutkimuksen tavoitteet

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella OMA-ohjelman vaikuttavuutta uusintarikollisuuden näkökulmasta, ts. näkykö OMA-ohjelman suorittaminen uusintarikollisuuden vähentymisenä, kun verrataan vastaaviin väkivaltarikollisiin, jotka eivät olleet suorittaneet kyseistä ohjelmaa vuosina 2001–2015. Tavoitteena oli selvittää sekä väkivaltarikoksen että yleensä rikoksen uusimista verrokkien, OMA-ohjelmasta valmistuneiden ja ohjelman keskeyttäneiden välillä.

Vankien uusintarikollisuudella tarkoitettiin tutkimuksessa sitä, että vanki teki vapautumisen jälkeen uuden rikoksen (tai rikoksia), mistä seurasi uusi *lainvoimainen ehdoton vankeusrangaistus tai yhdyskuntapalvelu*⁴³. Seuranta-aikana tapahtunut uusimisaika laskettiin ensimmäisen rikosentekopäivämäärän ja vapautumispäivämäärän erotuksesta. Väkivaltarikoksen uusimisella tarkoitettiin vastaavasti sitä, että vanki teki vapautumisen jälkeen uuden väkivaltarikoksen (tai rikoksia), mistä seurasi uusi lainvoimainen ehdoton vankeusrangaistus tai yhdyskuntapalvelu. Väkivaltarikokseksi tutkimuksessa määriteltiin virkamiehen väkivaltainen vastustaminen, väkivaltainen mellakka, kuolemantuottamus, vammantuottamus, tappeluun osallistuminen, kiristys, ryöstö, pahoinpitely, surma, tappo, murha sekä näiden mahdolliset yritykset tai lievät ja törkeät tekemuodot. Tässä vaikutustutkimuksessa uusimisen kriteerinä on ns. aito uusiminen vankilaan palaamisen sijasta. Tämä on tutkimuksen

⁴² Mäki-Tuuri, Hanna, pro gradu -tutkimuksen käsikirjoitus (julkaisematon).

⁴³ Seuranta-ajan aikana vankilaan (uudelleen) palanneita tutkintavankeja ei täten laskettu uusineiksi vangeiksi.

luotettavuuden kannalta merkittävää sen takia, että suuri osa vankilaan palaavista vangeista tulee takaisin vankilaan vanhoista rikoksista, jotka on tehty *ennen* vapautumista eikä sen jälkeen⁴⁴.

4.1 Tutkimuskysymykset

Kysymys 1: Mikä on OMA-ohjelman läpikäyneiden uusintarikollisuus tarkasteltaessa

- a) väkivaltarikosten uusimista
- b) yleistä uusimista verrattuna vastaaviin väkivaltarikollisiin, jotka eivät olleet suorittaneet OMA-ohjelmaa?

Kysymys 2: Miten OMA-ohjelman keskeyttäneiden uusiminen eroaa ohjelman loppuun suorittaneihin ja verrokkeihin nähden?

Kysymys 3: Miten nopeasti uusiminen tapahtuu? Millaisia eroja em. ryhmien välillä uusimisessa on?

Pohdinta: Miksi ohjelman aikaansaama positiivinen muutos ei välttämättä ole yhteydessä uusintarikollisuuden vähenemiseen? Miten ohjelman pitkäaikaisvaikutuksia siviiliin voidaan parantaa?

5 Aineisto ja menetelmät

Tutkimusaineisto muodostettiin Rikosseuraamuslaitoksen vankitietojärjestelmästä (Vati) ja toimintaohjelmia koskevista tutkimustiedoista huhtikuussa 2017. Aineistopoiminta tehtiin kaikille vangeille, jotka olivat vapautuneet ehdottomasta vankeusrangaistuksesta vankitietojärjestelmän käyttöönoton (28.11.2005) jälkeen. Aineistorajauksen tarkoituksena oli se, että vankitietojärjestelmän käyttöönoton jälkeen jokaiselle vangille saatiin luotettavasti haettua tiedot mahdollisesta uusintarikollisuudesta sekä taustamuuttajat koe- ja verrokkiryhmän kaltaistamiseksi. Aikaisemmin vapautuneiden vankien tiedot olisivat olleet joiltain osin puutteellisia.

Tutkimuksen empiirinen osa tehtiin kolmessa vaiheessa. Ensimmäisessä vaiheessa vankitietojärjestelmästä poimittiin kaikki ehdottomasta vankeudesta vapautuneet suomalaiset vangit, jotka olivat syyllistyneet vähintään yhteen väkivaltarikokseen. Tämän jälkeen aineistosta etsittiin kaikki OMA-ohjelmaan osallistuneet henkilöt sekä mahdollisimman suuri ryhmä muita vankeja, jotka olisivat rikostaustansa perusteella potentiaalisesti voineet osallistua OMA-ohjelmaan. Tämän takia aineistosta poistettiin sellaiset henkilöt, jotka oli tuomittu väkivaltarikosten lisäksi seksuaalirikoksista sekä vangit, jotka olivat osallistuneet ryhmämuotoisen ohjelman sijasta yksilömuotoiseen OMA-ohjelmaan. Vankitietojärjestelmästä poimittiin seuraavaa vaihetta varten tiedot henkilöiden iästä, sukupuolesta, aikaisemmasta väkivaltarikollisuudesta (henkirikokset, henkirikosten yritykset, pahoinpitelyt), vankeusker-taisuudesta, nykyisen vankeuskauden pituudesta sekä vapautumisvuodesta. Vankien ryhmätasoinen uusimisriski eli ARAT-pisteytys lasketaan riski- ja tarvearvioinnin laadinnan yhteydessä. Vankitietojärjestelmän käyttöönottoa seuranneina ensimmäisinä vuosina uusimis-riskipisteytystä ei vielä kaikille vangeille laskettu. Tutkimuksessa käytetyt kaltaistamis-muuttujat olivat kuitenkin saman tyyppisiä kuin ARAT-mittarin muuttujat (esim. rikostaus-

⁴⁴ Tällaisia vankeja on arvioitu olevan peräti 24 % vankipopulaatiosta (Hypén 2004, s. 45–46).

ta, vankilakertaisuus ja ikä). Jotta kaikille henkilöille saatiin edes jonkin verran seuranta-aikaa, rajattiin tutkimus vuonna 2015 tai sitä ennen vapautuneisiin.

Toisessa vaiheessa tehtiin varsinainen kaltaistaminen, jonka tavoitteena oli löytää OMA-ohjelman käyneille verrokkit, joiden rikostausta vastaisi koeryhmää mahdollisimman hyvin. Kaltaistaminen tehtiin käyttämällä R-ohjelmiston Matching-kirjaston Genetic Matching-algoritmia.⁴⁵ Kaltaistaminen tehtiin ilman takaisinpanoa, joten sama henkilö voi toimia vain yhden koeryhmän henkilön verrokkina. Kaltaistamisessa edellytettiin lisäksi sitä, että henkilö sai esiintyä aineistossa vain kerran, vaikka hänellä olisi ollut useampia vankilakausia. Tässä vaiheessa tutkimusta tietoja uusintarikollisuudesta ei ollut vielä liitetty aineistoon, joten koe- ja verrokkiryhmien tasapainoa arvioitiin ainoastaan taustamuuttujien valossa. Tarkasteluiden perusteella kävi ilmi, että kahden verrokin poimiminen kullekin koehenkilölle tuotti paremman taustamuuttujien tasapainon kuin alun perin suunniteltu kolmen verrokkihenkilön poiminta.

Taulukossa 2 nähdään koe- ja verrokkiryhmien taustamuuttujien jakaumat kaltaistamista ennen ja kaltaistamisen jälkeen. Alustavan poiminnan henkilöt poikkeavat rikostaustaltaan vielä kohtalaisen paljon OMA-ryhmästä, mikä johtuu siitä, että poiminnassa pyrittiin saamaan mukaan mahdollisimman laaja joukko henkilöitä, jotka olisivat teoriassa voineet osallistua ohjelmaan. Kaltaistamisen jälkeen verrokkiryhmän henkilöt vastaavat taustamuuttujilla mitattuna varsin hyvin OMA-ohjelmaan osallistuneita. Sekä koe- että verrokkiryhmillä oli keskimäärin varsin raskaat rikostaustat. Henkirikokset ja niiden yritykset olivat yleisiä, he olivat olleet keskimäärin viisi kertaa vankilassa, ja nykyisen vankeuskauden keskipituus oli lähes neljä vuotta. Pelkän vankeuskertaisuuden perusteella voidaan olettaa, että koeryhmän uusintarikollisuuteen vaikuttaminen on vaikeaa, sillä uusintarikollisuuden riski kasvaa kaikkien vapautuneiden vankien joukossa vankeuskertaisuuden myötä.⁴⁶ Koeryhmän keski-ikä vapautumishetkellä oli noin 37 vuotta, ja 95 prosenttia heistä oli miehiä.

Taulukko 2. Taustamuuttujien jakaumat.

	Potentiaaliset verrokkit	Kaltaistetut verrokkit	OMA-ryhmä
Henkirikoksia	.10	.27	.28
Henkirikosten yrityksiä	.16	.43	.43
Pahoinpitelyjä	3.4	6.6	7.3
Vankeuskerrat	4.0	5.3	5.4
Laitosaika (kk)	18.2	45.3	47.2
Mies	.92	.96	.95
Ikä vapautumishetkellä	36.1	36.6	36.8
Vapautumisvuosi	2010.2	2011.7	2012.0
N	6 862	218	109

Kolmannessa vaiheessa valmiiseen aineistoon (n=327) liitettiin Vankitietojärjestelmän tiedot uusintarikollisuudesta. Koe- ja verrokkiryhmien eroja uusintarikollisuudessa tarkastellaan kahden vastemuuttujan valossa. Ensimmäinen näistä kuvaa mitä tahansa uutta ehdotomaan vankeuteen tai yhdyskuntapalveluun johtanutta vapautumisen jälkeistä rikosta, toinen ainoastaan uusia vastaaviin seuraamuksiin johtanutta väkivaltarikosta. Väkivaltarikoksiin sisältyvät henkirikokset ja pahoinpitely (törkeä sekä perustekomuoto) sekä niiden yritykset. Mukaan laskettiin ainoastaan lainvoimaiset tuomiot. Uusimisaika määrittyy ensimmäisen rikoksen tekopäivän perusteella.

⁴⁵ *Diamond – Sekhon 2013; Sekhon 2011; ks. myös Aaltonen – Hinkkanen 2014.*

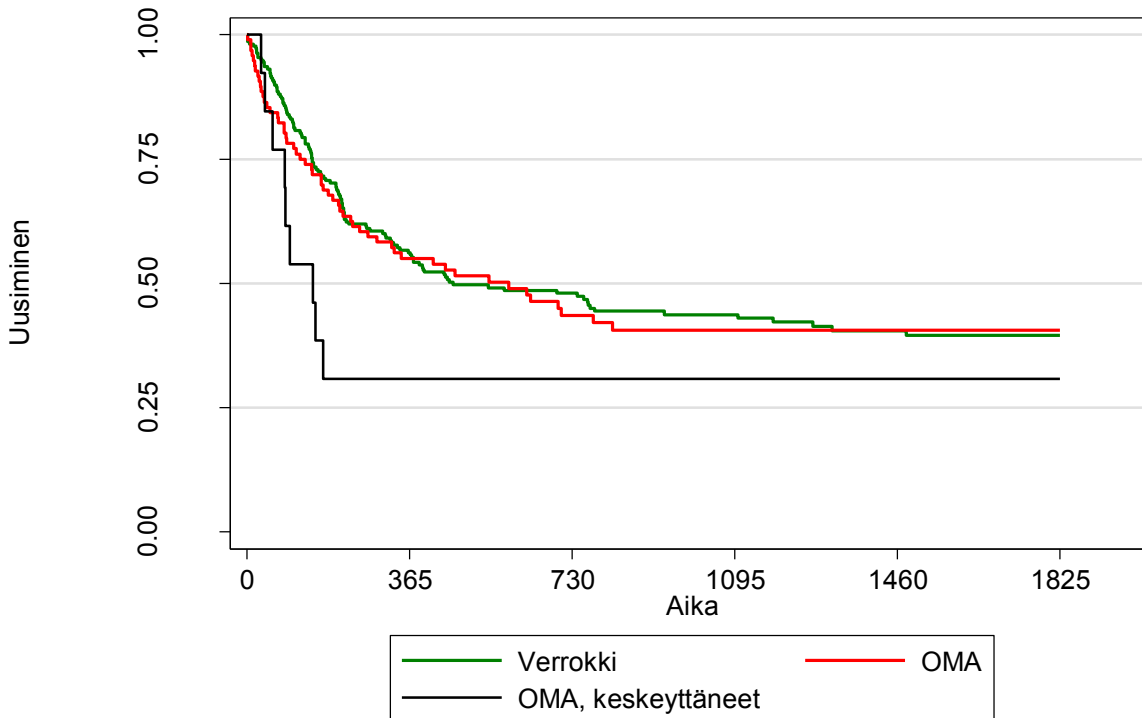
⁴⁶ *Aaltonen – Tyni 2017.*

Pääasiallisina analyysimenetelminä käytetään Kaplan-Meier-selviytymisanalyysia sekä Cox-regressioanalyysia, jotta erot eri ajankohtina vapautuneiden seuranta-aikojen pituuksissa tulisi huomioitua. Tulokset raportoidaan riskitiheysuhteina (HR, hazard ratio), joka kuvaa OMA-ohjelmaan osallistuneiden uusintarikollisuuden riskiä seuranta-aikana suhteessa verrokkiryhmään. Mikäli $HR < 1$, on koeryhmän uusiminen verrokkeja vähäisempää, mikäli $HR > 1$, uusivat OMA-ohjelman käyneet useammin. Analyysit tehtiin kahdella tavalla: 1) kaikille OMA-ohjelmaan osallistuneille (ns. hoitoaikeen mukainen analyysi, intention-to-treat), 2) OMA-ohjelman läpikäyneille ($n=96$) ja sen keskeyttäneille ($n=13$) erikseen.

6 Tulokset

Kuviossa 1 on kuvattu rikosten uusiminen seuranta-ajan mukaan koe- ja verrokkiryhmissä. Viivan korkeus y-akselilla kuvaa sitä osuutta ryhmistä, joka ei ole tiettyyn aikaan (x-akseli) mennessä uusinnut rikosta. Toisin sanoen aina kun viiva siirtyy yhden pykälän alemmas, ryhmän henkilö uusii rikoksen. Uusineiden osuus kasvaa nopeasti noin puolen vuoden aikana vapautumisesta, jonka jälkeen kasvu hidastuu. Kuviosta nähdään, että OMA-ohjelman käyneiden uusiminen vaikuttaa hieman verrokkiryhmää nopeammalta. Vuoden kuluttua vapautumisesta noin 48 prosenttia koko koeryhmästä on uusinnut rikoksen, kun vastaava osuus verrokkiryhmästä on 44 prosenttia. Taulukossa 3 esitetyn Cox-regressioanalyysin perusteella tämä noin kymmenen prosentin ero (Malli 1, HR 1,10) uusineiden osuudessa koko seuranta-aikana ei kuitenkaan ole tilastollisesti merkitsevä. Jos analyysi kohdistetaan vain OMA-ohjelman onnistuneesti läpikäyneisiin, ero verrokkiryhmään pienenee, muttei edelleenkään osoita ohjelman vähentäneen siihen osallistuneiden uusintarikollisuutta. OMA-ohjelman läpikäyneiden uusimisaste vuoden kuluttua vapautumisesta on 45 prosenttia, keskeyttäneiden 69 prosenttia. Oletusten mukaisesti ohjelman keskeyttäneiden uusiminen on muita ryhmiä korkeampaa.

Kuvio 1. Aika uuteen rikokseen. Kaplan-Meier -selviytymisanalyysi. OMA-ohjelman läpikäyneet, keskeyttäneet ja verrokki erikseen kuvattuna.

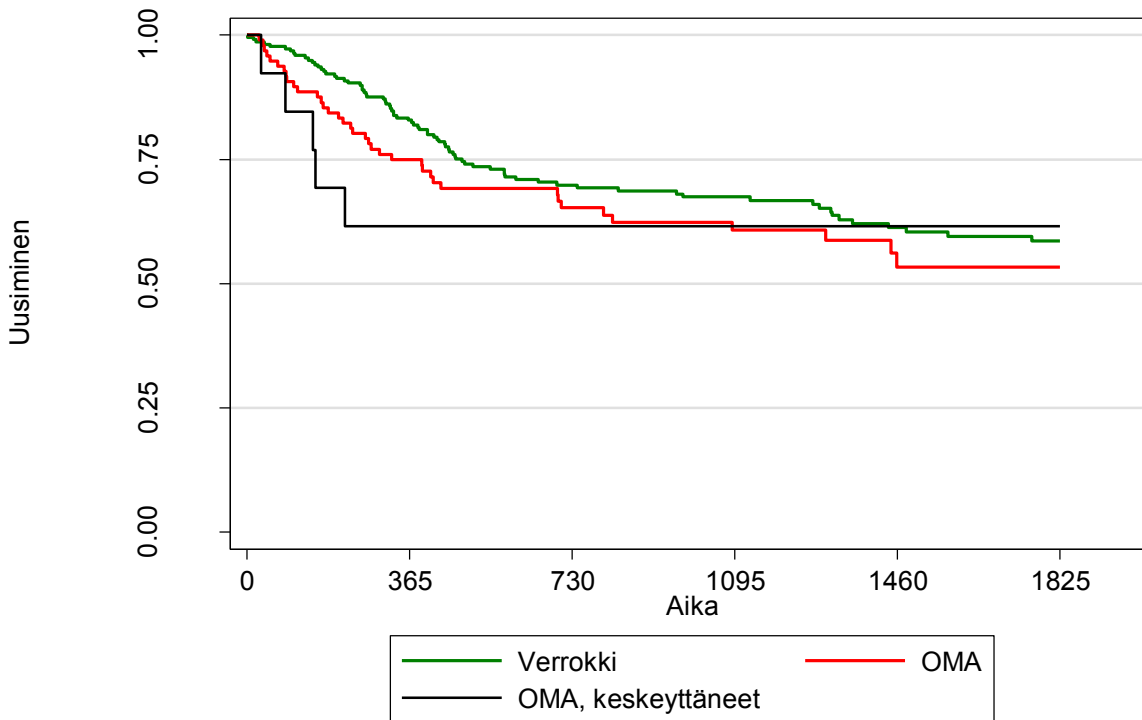

Taulukko 3. Rikosten uusiminen koe- ja verrokkiryhmissä. Cox-regressioanalyysi, riskitiheyssuhteet (hazard ratio) ja 95 prosentin luottamusvälit.

	HR	CI 95 %
Malli 1:		
Verrokki (n=218)	1	
OMA-ryhmä (n=109)	1,10	0,81-1,49
Malli 2:		
Verrokki (n=218)	1	
OMA, läpikäyneet (n=96)	1,04	0,75-1,43
OMA, keskeyttäneet (n=13)	1,75	0,89-3,44

Kuviossa 2 ja taulukossa 4 on esitetty vastaavat tulokset väkivaltarikosten uusimisen osalta. Osuus on luonnollisesti edeltävää matalampi, koska tässä huomioidaan vain osa uuteen seuraamukseen johtaneista rikoksista. OMA-ohjelman käyneiden väkivaltarikostenkin uusiminen näyttää verrokkiryhmää nopeammalta. Vuoden kuluttua vapautumisesta noin 27 prosenttia oli uusinnut väkivaltarikoksen, kun vastaava osuus verrokeista oli 17 prosenttia. Nämäkään erot eivät tosin ole tilastollisesti merkitseviä. OMA-ohjelman läpikäyneistä on vuoden kuluttua vapautumisesta uusinnut 25 prosenttia, keskeyttäneistä 38 prosenttia.

Kuvio 2. Aika seuraavaan väkivaltarikokseen. Kaplan-Meier -selviytymisanalyysi.

Taulukko 4. Väkivaltarikosten uusiminen koe- ja verrokkiryhmissä. Cox-regressioanalyysi, riskitiheys-suhteet (hazard ratio) ja 95 prosentin luottamusvälit.

	HR	CI 95 %
Malli 1:		
Verrokki (n=218)	1	
OMA-ryhmä (n=109)	1,24	0,86-1,80
Malli 2:		
Verrokki (n=218)	1	
OMA, läpikäyneet (n=96)	1,24	0,84-1,82
OMA, keskeyttäneet (n=13)	1,27	0,51-3,14

Pääanalyysien lisäksi tarkastelimme OMA-ohjelman vaikuttavuutta eräissä alaryhmissä. 2–4-kertaa vankilassa olleiden osalta tulokset olivat pitkälti samanlaiset, mutta ero uusimisessa oli edelleen verrokkiryhmän eduksi, tosin pienemmällä marginaalilla. OMA-ohjelman kannalta myönteisin tulos liittyy ohjelman suorittamisen ajoitukseen. Tulosten perusteella vaikuttaa siltä, että vuonna 2012 tai sen jälkeen vapautuneiden uusiminen on hitaampaa kuin vuosina 2008–2011 vapautuneilla. Tämä tulos koskee sekä väkivaltarikosten että minkä tahansa rikoksen uusimista. On siten mahdollista, että ohjelman teho on parantunut ajan myötä. Näiden analyysien osalta rajoituksena on kuitenkin mainittava se, että myöhemmin vapautuneiden seuranta-ajat ovat luonnollisesti aikaisemmin vapautuneita lyhyempiä.

7 Tulosten yhteenvetoa ja johtopäätökset

OMA-ohjelman suorittaneiden ja verrokkiryhmän välillä ei ollut tilastollisesti merkitsevää eroa rikoksen uusimisessa ohjelman suorittaneiden hyväksi – tarkasteltiin sitten väkivalta-rikoksen tai yleensä rikoksen uusimista. Oletusten mukaisesti keskeyttäneiden uusiminen oli selvästi nopeampaa kuin ohjelman suorittaneilla tai verrokeilla. OMA-ohjelman suorittaneet uusivat hieman verrokkiryhmää nopeammin. Kehitystä näyttäisi kuitenkin tapahtuneen positiiviseen suuntaan vuosina 2011–2012 tehtyjen parannusten jälkeen, sillä vuonna 2012 tai sen jälkeen vapautuneilla uusiminen näyttäisi olleen hitaampaa kuin vuosina 2008–2011 vapautuneilla.

Tutkimuksen koe- ja verrokkiryhmien kaltaistaminen tiettyjen taustamuuttujien suhteen tehtiin huolella, joten taustoiltaan ryhmät eivät juurikaan poikenneet. Tämäkään kaltaistus ei kuitenkaan takaa ryhmien samankaltaisuutta havaitsemattomien muuttujien suhteen.⁴⁷ Yksi kaltaistamista hankaloittava tekijä on lisäksi muutoshalukkuus tai motivaatio, jota on hankala mitata. Toisaalta ryhmäläisenkin motivaatio voi vaihdella paljonkin ryhmän toteuttamisen aikana. Lisäksi on huomattava, että verrokkiryhmään kuuluvat eivät ole olleet kokonaan ilman kuntoutusta: heistä jopa 25,7 % oli osallistunut muuhun pitkään kuntoutukseen, kuten päihde- tai yhteisöhoitoon. Vastaava osuus koeryhmässä oli 21,1 %. Suomessa ei voida pakottaa vankia osallistumaan ohjelmaan tai toisaalta pakottaa häntä jäämään pois ohjelmasta. Käytännön syistä satunnaistetut koeasetelmat ovat vaikutustutkimuksissa erittäin harvinaisia. Toisaalta on mahdollista, että esimerkiksi kaikkia yksilömuotoisen OMA-ohjelman käyneitä ei ole voitu poistaa verrokkiryhmästä siksi, että rangaistusajan suunnitelmiiin tehtävissä kirjauksissa esiintyy vaihtelevuutta esimerkiksi siinä, mihin ne kirjataan.

Tutkimuksen päätulosta voidaan pitää luotettavana, mutta se ei kuitenkaan välttämättä tarkoita sitä, etteikö OMA-ohjelma olisi toimiva ja vaikuttava ohjelma, mikäli käsikirjaa ja ohjelman toteuttamisen laatukriteereitä (esim. tarvittavat resurssit, menetituki, työnohjaus) noudatetaan. Tätä johtopäätöstä tukee osaltaan myös Mäki-Tuurin haastattelututkimuksen tulos, jonka mukaan OMA-ohjelman onnistunut suorittaminen ei vielä yksin takaa rikokse-
tonta elämää, vaan ratkaisevaa vapautuessa on myös sellaisista konkreettisista asioista huolehtiminen kuin asunto ja toimeentulo. Koherenssin tunteen kannalta tärkeäksi nousi myös omien vahvuuksien löytäminen. Näin ollen on hyvin ymmärrettävää, miksi välittömät positiiviset vaikutukset eivät välttämättä kanna siviiliin. Vangin kuntouttamisessa hänen siirtyessään siviiliin korostuu myös tarve-tekijöiden huomioiminen.

Itse OMA-ohjelman toteuttamisessakin on kuitenkin parannettavaa. Etenkin jos verrataan OMA-ohjelman toteuttamista vastaavaan amerikkalaiseen versioon ovat tärkeimmät parannuskohteet ehkä neljännessä askeleessa. OMA-ohjelmaa pitäisi toteuttaa käytännössä enemmän ja pidempään oikeassa siviiliympäristössä, ts. ohjelman tulisi sisältää enemmän uuden ajattelun harjoittelua ryhmän ja vankilan ulkopuolella. Uusintarikollisuuden väheneminen edellyttää ainakin sitä, että uusia ajattelutaitoja on harjoiteltu riittävästi varsinaisen ryhmän päättymisen jälkeen, sillä muuten niitä ei opita hyödyntämään oikeissa riskitilanteissa. Amerikkalaisen käsikirjan kirjoittajat Bush ja Parker puhuvat tässä mielessä myös jatkoryhmien (*maintenance groups*) perustamisen puolesta. Jatkoryhmässä olisi mahdollista ylläpitää opittuja asioita ja taitoja OMA-ohjelman suorittamisen jälkeen. Lisäksi erityisesti korkean riskipistemäärän saaneiden ryhmäläisten tulisi käydä säännöllisesti riskitilanteita ja niistä selviytymistä sekä uuden ajattelun soveltamista laajemminkin läpi ryhmän jälkeen (uuden) yksikön työntekijän kanssa. Keskeistä olisi myös ehdonalaisessa vapaudessa olevien henkilöiden kanssa työskentelevien yhdyskuntaseuraamustoimistojen työntekijöiden

⁴⁷ Ks. vaikuttavuuden arvioinnista esim. *Aaltonen – Tyni 2017*.

tietoisuus OMA-ohjelmassa tehdyistä uuden ajattelun malleista ja tulevaisuuden suunnitelmista. Toisaalta tarvitaan myös vapauteen liittyvien perusasioiden valmistelua jo ajoissa vankila-aikana kaikkien ryhmäläisten kanssa.

OMA-ohjelmaan näyttää tulevan yhä korkeamman riskitason omaavia ja muutenkin haasteellisempia vankeja, jotka vaativat varsin intensiivistä kuntoutusta. Niinpä jatkossa tulisi mahdollisuuksien mukaan suorittaa OMA-ohjelman jälkeen jokin yhteisökuntoutus, jossa pystyy hyvin harjoittelemaan uutta ajattelua ja muita opittuja taitoja.

Ohjelman toimivuuden ja vaikuttavuuden kannalta vankilan kulttuurilla, ryhmän yhteisöllisyydellä, avoimuudella ja luottamuksella on erittäin tärkeä merkitys, mikä tuli esiin sekä Mäki-Tuurin haastattelemien OMA-ohjelman käyneiden ja keskeyttäneiden vastauksissa että Linderborgin ja kumppanien (2015) tekemässä laajassa Rikosseuraamuslaitoksen laatu-tutkimuksessa. Nämä tulokset vastaavat viimeaikaisia ulkomaisia tutkimustuloksia⁴⁸, joissa on havaittu kuntoutuksen tehokkuuden olevan yhteydessä vankilan osaston ilmapiiriin. Vastaavasti on todettu restoratiivisten käytäntöjen ja ohjelmien – joissa siis korostuu tekijän vastuunotto, uhrinäkökulma, avoimuus, luottamus, yhteisöllisyys, ristiriitojen ratkaisu neuvottelemalla – tehostaneen vankilan perinteisten ohjelmien vaikuttavuutta.⁴⁹ Tässä tutkimuksessa ei mitattu vankiloiden eikä ryhmien ilmapiiriä, mutta jatkotutkimuksissa kannattaisi tämä näkökulma ottaa huomioon.

Vankien rekrytoinnissa ja lopullisessa valinnassa ryhmään on tärkeää ottaa huomioon monta eri näkökulmaa: yksilötaso (valintakriteerit), ryhmätaso (ryhmädynamiikka) sekä organisaatiotaso (toimintakulttuuri), joilla kaikilla on tärkeä merkitys ohjelman toimivuuden ja vaikutuksen kannalta. Etukäteen on tärkeää pohtia ryhmädynamiikkaan vaikuttavia tekijöitä ja pyrkiä siihen, että ryhmässä vallitsisi mahdollisimman avoin ja luottamuksellinen ilmapiiri. Ohjaajien tulee selvittää mm. se, onko parempi että ryhmäläiset tulevat samalta vai eri osastoilta. Lisäksi olisi hyvä, että osaston muikin henkilökunta olisi tietoinen OMA-ohjelman tavoitteista, periaatteista ja tehtävistä. Vangin näkökulmasta OMA-ohjelma on yksi osa hänen kuntoutusprosessiaan, johon ovat yhteydessä monenlaiset tekijät. Kuntoutuksen kohteena ei tulisi olla pelkästään väkivaltaisuuteen ja rikoksiin johtavien ajatusten ja käyttäytymisen muuttaminen, vaan myös yhteiskuntaan integroitumista edistävien tavoitteiden toteutuminen. Aikaisempaa enemmän tulisi panostaa keskeyttämisten vähentämiseen ja ryhmäläisten motivaation ylläpitämiseen ja parantamiseen. Tähän voisi auttaa myös yksilötyön lisääminen ryhmäistuntojen välillä. Tällöin ohjaajat saisivat tietää paremmin, miten ryhmäläiset edistyvät ja missä tarvitsevat enemmän tukea.

Jatkossa edellä mainittuja kysymyksiä tulee tutkia laadullisilla tutkimuksilla tarkemmin, jotta OMA-ohjelman implementointia voidaan parantaa ja selvittää uuden ajattelutavan ja käyttäytymisen jatkuvuuden edellytyksiä vapautumisen jälkeen. Tärkeää on haastatella riittävä määrä OMA-ohjelman käyneitä vankeja sekä jo vapautuneita. Yhtenä tutkimusteemana voisi tarkastella mm. opitun uuden ajattelun merkitystä tukiverkoston ja läheisten ihmissuhteiden muodostamiseen ja säilymiseen puolen vuoden aikana vapautumisen jälkeen. Toinen merkityksellinen tutkimuskohde voisi olla sen selvittäminen, vaikuttaako OMA-ohjelman läpikäyminen yhdessä yhteisökuntoutuksen kanssa uusintarikollisuuteen, mutta tähän tarvitaan nykyistä tutkimusta selvästi suurempi tutkimusjoukko.

⁴⁸ Ks. esim. *Woessner – Schwedler* 2014.

⁴⁹ Ks. esim. Restorative Justice Council 2016; *Dhami ym.* 2009.

Lähteet

Aaltonen, Mikko – Hinkkanen, Ville. Katuväkivaltatyön vaikuttavuus: Helsinki Mission Aggredi-ohjelman arviointi. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen verkkokatsauksia 40/2014. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki.

Aaltonen, Mikko – Tyni, Sasu. Vaikuttavuuden arviointi rikosseuraamusalalla. Haaste 1/2017, s. 14–17.

Andrews, D.A. – Bonta, J.: Rehabilitating criminal justice policy and practice. *Psychology, Public Policy and Law*, Vol.16, 2010: s. 39–55.

https://www.utcourts.gov/courts/juv/ebp/docs/Rehabilitating_criminal_justice_policy_and_practice.pdf

Andrews, D.A. – Bonta, J. – Hoge, R.D.: Classification for effective rehabilitation: Rediscovering psychology. *Criminal Justice and Behavior*, Vol. 17, 1990, s. 19–52.

Andrews, D.A. – Bonta, J. – Wormith, J.S.: The Recent Past and Near Future of Risk and/or Assessment. *Crime & Delinquency*, Vol. 52, 2006, s. 7–27.

Andrews, D.A. – Zinger, I. – Hoge, R.D., – Bonta, J. – Gendreau, P. – Cullen, F.T.: Does correctional treatment work? A clinically relevant and psychologically informed meta-analysis. *Criminology*, Vol. 28, 1990, s. 369–404.

Beck, A.T.: Prisoners of Hate: The cognitive basis of anger, hostility and violence. Harper Collins, New York 2000.

Bonta, J. – Andrews, D.A.: Risk-need-responsivity model for offender assessment and treatment (User Report No. 2007-06). Public Safety Canada, Ottawa, Ontario 2007.

Bush, Jack – Harris, Daryl M. – Parker, Richard J.: Cognitive Self Change. How offenders experience the world and what we can do about it. John Wiley & Sons, Inc. USA 2016.

Bush, J. – Parker, R.: Cognitive Self Change. Facilitator's Manual.

http://cognitiveselfchange.com/Cognitive_Self_Change/Resources_files/CSC%20Manual%202014.pdf

Clarke, A. – Simmonds, R. – Wydall, S.: Delivering cognitive skills programmes in prison: a qualitative study. Home Office Findings 242. Home office, London 2004.

Day, A. – Casey, S. – Vess, J. – Huisy, G.: Assessing the therapeutic climate of prisons. *Criminal Justice and Behavior*, Vol. 39, 2012, s. 156–168.

Diamond, Alexis – Sekhon, Jasjeet S.: Genetic matching for estimating causal effects: a general multivariate matching method for achieving balance in observational studies. *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 95, 2013, s. 932–945.

Dhami, M.K. – Mantle, G. – Fox, D.: Restorative justice in prisons. *Contemporary Justice Review*, Vol. 12, 2009, s. 433–448.

Dowden, C. – Andrews, D.A.: Effective correctional treatment and violent re-offending: A meta-analysis. *Canadian Journal of Criminology*, Vol. 42, 2000, s. 449–467.

Dowden, C. – Andrews, D.A.: The importance of staff practice in delivering effective correctional treatment: A meta-analytic review of core correctional practice. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Vol. 48., 2004, s. 203–214.

Dowden, C. – Blanchette, K. – Serin, R.: Anger management programming for federal male inmates: An effective intervention (Research Report R82e). Correctional Service of Canada, Ottawa, Ontario 1999.

Fortune, Clare-Ann – Ward, Tony – Polaschek, Devon L.L.: The Good Lives Model and therapeutic environments in forensic settings. *Therapeutic Communities: the International Journal for Therapeutic and Supportive Organizaions*, Vol. 35, 2014, s. 95–104.

Henning, K.R. – Frueh, B.C.: Cognitive-behavioural treatment of incarcerated offenders: An evaluation of the Vermont department of corrections cognitive self-change program. *Criminal Justice and Behaviour*, Vol.23, 1996, s. 523–541.

Howells, Kevin – Heseltine, Karen – Sarre, Rick – Davey, Linda – Day, Andrew: Correctional Offender Rehabilitation Programs: The National Picture in Australia. Report for Criminology Research Council. University of South Australia 2004. (Howells ym.2004)

Howells, K. – Watt, B. – Hall, G. – Baldwin, S.: Developing programs for violent offenders. *Legal and Criminological Psychology*, Vol. 2, 1997, s. 117–128.

Hypén, K.: Vankilasta vuosina 1993–2004 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2004. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki.

Konttila, Arja – Tyni, Sasu: OMA-ohjelman suorittaneiden väkivaltarikollisten uusintarikollisuus sekä ohjelman välittömät vaikutukset. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 4/2011.

Landenberger, N.A. – Lipsey, M.W.: The positive effects of cognitive–behavioral programs for offenders: A meta-analysis of factors associated with effective treatment. *Journal of Experimental Criminology*, Vol. 1, 2005, s. 451–476.

Latimer, Jeff – Dowden, Craig – Muise, Danielle: The effectiveness of restorative justice practices: a meta-analysis. *The Prison Journal*, Vol. 85, 2005, s.127–144.

Linderborg, H. – Blomster, P. – Muiluvuori, M-L. – Tyni, S. – Laurila, T.: Yhtenäinen organisaatio – yhtenäinen laatu? Tutkimus vankeuden ja yhdyskuntaseuraamusten laatutekijöistä Rikosseuraamuslaitoksessa. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 2/2015. Rikosseuraamuslaitos, Helsinki.

Lipsey, M.W – Cullen, F.T.: The Effectiveness of Correctional Rehabilitation: A Review of Systematic Reviews. *Annual Review of Law and Social Science*, Vol. 3, 2007, s. 297–320.

Lösel, Friedrich – Schmucker, Martin: The effectiveness of treatment for sexual offenders: A comprehensive meta-analysis. *Journal of Experimental Criminology*, Vol. 1, 2005, s. 117–146.

Maruna, S.: Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives. American Psychological Association, Washington, DC 2001.

McGuire, J.: Criminal sanctions versus psychologically-based interventions with offenders: a comparative empirical analysis. *Psychology, Crime and Law*, Vol. 8, 2002, s. 183–208.

McGuire, J.: Rikosten uusintariskin vähentämisessä käytettävät menetelmät – kansainvälisiä näkymiä. Teoksessa R. Järvenpää – M. Kempas (toim.) *What Works*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen oppikirja 1/2003.

McGuire, J. – Priestley, P.: Reviewing ”What Works”: Past, Present and Future. Teoksessa *J. McGuire – P. Priestley* (toim.) *What Works: Reducing Reoffending, Guidelines from Research and Practice*, Wiley, Chichester 1995, s. 3–34.

OMA-ohjaajan käsikirja: Omaehtoisen muutoksen ohjelma. *Konttila Arja* (toim.), Rikosseuraamuslaitoksen käsikirja 1A/2012, Rikosseuraamuslaitos, Helsinki.

Polaschek, Devon L.L.: High-intensity rehabilitation for violent offenders in New Zealand: reconviction outcomes for high- and medium-risk prisoners. *Journal of Interpersonal Violence*, Vol. 26, 2011, s. 664–682.

<http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0886260510365854>

Polaschek, Devon L.L – Calvert, Susan W. – Gannon, Theresa A.: Linking violent thinking: Implicit theory-based research with violent offenders. *Journal of Interpersonal Violence*, Vol. 24, 2009, s. 75–96.

Rikosseuraamuslaitos: Tilastoja 2016. Rikosseuraamuslaitos, Helsinki.

Rikosseuraamuslaitos: Arvot ja strategia (Luettu 18.2.2018)

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos/arvot.html>

Restorative Justice Council: Restorative justice in custodial settings; Information pack. UK 2016.

Ross, R. – Fabiano, E.: Reasoning and Rehabilitation: A Handbook for Teaching Cognitive Skills. The Cognitive Centre, Ottawa 1985.

Schalast, N. – Redies, M. – Collins, M. – Stacey, J. – Howells, K.: EssenCES, a short questionnaire for assessing the social climate of forensic psychiatric wards. *Criminal Behaviour and Mental Health*, Vol.18, 2008, s. 49–58.

Sekhon, Jasjeet S.: Multivariate and propensity score matching software with automated balance optimization: the Matching package for R. *Journal of Statistical Software*, Vol. 42, 2011, s.1–52.

Serin, R.C – Gobeil, R – Preston, D.L.: Evaluation of the persistently violent offender treatment program. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Vol. 53, 2009, s.57–73.

Serin, R. C. – Preston, D. L.: Designing, implementing and managing treatment programs for violent offenders. Teoksessa *G. A. Bernfeld – D. P. Farrington – A. W. Leschied* (toim.), *Offender rehabilitation in practice: Implementing and evaluating effective programs*, (pp. 205–221), West Sussex, UK: John Wiley & Sons, West Sussex, UK, 2001, s. 205–221.

Tyni, Sasu: Vankeinhoidon vaikuttavuus. Onko kuntoutukselle tilastollisia perusteita? Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu 1/2015. Väitöskirja.

Ward, Tony – Maruna, Shadd: Rehabilitation. Routledge, London 2007.

Ward, T. – Vess, J. – Collie, R.M. – Gannon, T.A.: Risk management or goods promotion: the relationship between approach and avoidance goals in treatment for sex offenders. *Aggression and Violent Behavior*, Vol.11, 2006, s. 378–393. (*Ward ym.* 2006)

Ware, J. – Cieplucha, C. – Matsuo, D.: The Violent Offenders Therapeutic Programme (VOTP) – Rationale and effectiveness. *Australasian Journal of Correctional Staff Development* 2011, s. 1–12.

https://www.researchgate.net/publication/267423925_The_Violent_Offenders_Therapeutic_Programme_VOTP_-_Rationale_and_effectiveness

Woessner, Gunda – Schwedler, Andreas: Correctional Treatment of Sexual and Violent Offenders.

Therapeutic Change, Prison Climate and Recidivism. *Criminal Justice and Behavior*, Vol. 41, 2014, s. 862–879.

Julkaisemattomat lähteet

Mäki-Tuuri, Hanna, pro gradu -tutkimuksen julkaisematon käsikirjoitus: Käsityksiä väkivallattomasta elämästä; Onko OMA-ohjelmasta psykologista hyötyä? Laadullinen tutkimus.